

Václav Havel, disident koji je vodio slobodi

Dadić, Dora

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:874284>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-27**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI**

DORA DADIĆ

**VÁCLAV HAVEL, DISIDENT KOJI JE VODIO SLOBODI
ZAVRŠNI RAD**

Rijeka, 2024.

Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet u Rijeci
Odsjek za povijest

VÁCLAV HAVEL, DISIDENT KOJI JE VODIO SLOBODI
ZAVRŠNI RAD

Mentorica: prof. dr. sc. Mila Orlić

Studentica: Dora Dadić

JMBAG: 0066277492

Preddiplomski studij: Povijest/Engleski jezik i književnost

Akadska godina: 2023./ 2024.

Rijeka, 2024.

SADRŽAJ

1. Uvod.....	1
2. Prijelomne šezdesete godine	2
2.1. Stanje Čehoslovačke nakon Staljinove smrti.....	2
2.2. Dubčekov „Socijalizam s ljudskim licem“	3
2.3. Uplitanje Varšavskog pakta.....	5
2.4. Slom Praškog proljeća	6
2.5. Gustáv Husák i stvaranje Povelje 77	7
3. Václav Havel.....	9
3.1 Vizionar slobode	9
3.2. Ideja protivljenja sustavu	11
3.3. Posljedice i nastavak Havelovog disidentstva	14
4. Vrijeme promjene.....	14
4.1. Početak demonstracija	14
4.2. Moć umjetnika i peticija „Nekoliko rečenica“.....	16
4.3. Povorka sjećanja	17
4.4. Lažna vijest	18
4.5. Gdje je Havel?.....	19
4.6. Veliki povratak	20
5. Početak novog poretka	22
5.1. Smjena vlasti.....	22
5.2. Havelova ostavština	24
6. Zaključak.....	25
7. Sažetak	26
BIBLIOGRAFIJA.....	27

1. Uvod

Druga polovica 20. stoljeća bila je turbulentno razdoblje za cijelu Europu, a ponajviše Istočni blok, koji je nakon smrti Staljina osim promjene vođe započeo proces destaljinizacije, kojim bi se sve loše pripisivalo pokojnom Staljinu. Komunistička partija Čehoslovačke, Komunistická Strana Československa, KSČ, čiji čelnici su se izmjenjivali, a s njima i pristupi socijalističkoj ideologiji, bila je glavni pokretač drastičnih promjena koje su pogodile Čehoslovačku u drugoj polovici stoljeća. Krajem 1960-ih, dolaskom Aleksandra Dubčeka na čelo KSČ, pojavila se želja za uspostavom „Socijalizma s ljudskim licem“ i jačalo je ono što će ostati upamćeno kao Praško proljeće. Odmicanje od tradicionalnih socijalističkih vrijednosti izazvalo je brutalnu reakciju Varšavskog pakta, čime je pokušaj reforme ugušen. Iako je na neko vrijeme pokušaj demokratizacije pao u zaborav, idućih deset godina prošlo je u tihoj želji za liberalizacijom sustava. Stvari su se ponovno pokrenule krajem 1970-ih kada su na političku i društvenu scenu stupili pojedinci poput Václava Havela, koji su svojim disidentskim djelovanjem počeli buditi nadu za promjenom. Njegovo kapitalno djelo postalo je esej „Moć nemoćnih“ iz 1978. godine u kojem iznosi teze kako se pojedinci mogu opirati nametnutom sustavu bez nasilnog otpora. Ovaj tekst bio je svojevrsan poziv čitateljima unutar, ali i izvan Čehoslovačke da teže promjeni. Disidenti su ključnu ulogu odigrali 1989. godine kada je izbila Baršunasta revolucija, kojom je nenasilno srušen komunistički sustav, a najistaknutije ličnosti ponovno su bili Dubček i Havel. Tim događajem okončana su desetljeća represije i počinje novo, dugoiščekivano demokratsko razdoblje u Čehoslovačkoj.

Ovaj rad bit će podijeljen na tri glavne tematske cjeline. U prvom dijelu rada prikazat ću događaje nakon Staljinove smrti koji su doveli do Praškog proljeća 1968., njegov slom te događaje koji su iznjedrili disidentsko djelovanje. Drugi dio rada fokusirat će se na djelo Václava Havela „Moć nemoćnih“ i njegovu poruku, dok ću u posljednjem dijelu nastojati razjasniti okolnosti Baršunaste revolucije, njezin tijek te posljedice. Ovim radom želim prikazati na koji način je nada za reformom komunističkog sustava, prerasla u otvoreni otpor i napuštanje tog sustava, te pojava i uloga disidenata u tom procesu, ponajviše Havela. Primarni izvor koji ću koristiti bit će djelo Václava Havela „Moć nemoćnih“, a kako je tematika ovog rada poprilično široka, istaknut ću najsveobuhvatniju knjigu Tonyja Judta „Poslije rata - Povijest Europe od 1945. godine” uz koju ću koristiti još mnoge druge, pretežno strane izvore.

2. Prijelomne šezdesete godine

2.1. Stanje Čehoslovačke nakon Staljinove smrti

Kako bi shvatili zašto je uopće došlo do želje za reformom komunističkog sustava u Čehoslovačkoj, potrebno je osvrnuti se na događaje koji su započeli Staljinovom smrću 1953. godine. Po preuzimanju vlasti, Nikita Hruščov, žestoko je osudio Staljinove zločine, dok je istovremeno održavao privid kako komunističko vodstvo u tome nije dijelilo odgovornost. Time je htio opravdati postojanje komunističkog sustava.¹ Proces destaljinizacije počeo je sve više buditi nadu za reformom. Dok su u nekim zemljama, poput Poljske i Mađarske, izbili građanski nemiri, čehoslovačka želja za reformom primarno je proizašla iz vlastite Komunističke partije.² Iako i dalje država Varšavskog pakta, u Čehoslovačkoj je nakon Staljinove smrti vladao stav da se pametnije kloniti politike.³ Zbog toga je u početku čehoslovačko javno priznanje staljinističkih zločina izostalo jer bi ono opravdalo mađarske i poljske pobune iz 1956. godine. Čehoslovački otpor destaljinizaciji bio je vidljiv i na primjeru odgađanja uklanjanja Staljinovog monumentalnog spomenika sve do 1962. godine. Najveće žrtve staljinističkog terora u Čehoslovačkoj bili su intelektualci, većinom podrijetlom iz srednje klase, dok su ostali slojevi društva bili donekle pošteđeni.⁴

Još od 1953. prvi tajnik KSČ bio je Antonín Novotný.⁵ Četiri godine kasnije, Novotný je postao predsjednik, čime su najviša državna i stranačka funkcija bile u njegovim rukama. Nadalje, 1960. prihvaćen je novi socijalistički ustav koji je ukinuo elemente slovačke autonomije i potvrdio centralizam te je država promijenila ime u Čehoslovačku Socijalističku Republiku. Centralizam nije bio uspješan u ekonomskim pitanjima, postojali su brojni nedostaci. Treća petoljetka, koja je trajala od 1961. do 1965., već na samom početku nije postizala željene rezultate i postepeno se urušavala.⁶ Godine 1963. došlo je do potrebe za provedbom ekonomskih reformi koje su smetale dijelu društva, pretežno tvorničkim radnicima, dok su intelektualcima i umjetnicima odgovarale.⁷ One su bile nužne kako bi se stagnirajuća privreda pokrenula. Model reforme, kojem su se okrenuli pod vodstvom Ote Šika, bio je tržišna

¹ Judt, *Poslije rata 1 - Povijest Europe od 1945. godine*, 2022., 392-394.

² Shepherd, 2000., 25.

³ Rada i dr., 2014., 651.

⁴ Judt, *Poslije rata 1 - Povijest Europe od 1945. godine*, 2022., 545.

⁵ Williams, 1997., 7.

⁶ Rada i dr., 2014., 649-650.

⁷ Judt, *Poslije rata 1 - Povijest Europe od 1945. godine*, 2022., 546.

ekonomija sa socijalističkim planiranjem.⁸ Pokretanje tržišne ekonomije bilo je u suprotnosti sa okorjelim socijalističkim sustavom. Antonín Novotný niz godina nastojao je čuvati dotadašnji centralizam i partijski nadzor, ali je zbog sve lošije ekonomske situacije od 1967. morao prihvatiti već zakašnjele ekonomske reforme. Zbog svog pokušaja da ipak osnaži institucije centralnog planiranja, zagovarao je amandmane na predložene promjene i time izbjegavao planove Šika i drugih partijskih ekonomista.⁹ Opće nezadovoljstvo u državi bilo je izraženo krajem listopada 1967. kada su studenti počeli sve glasnije iznositi svoje nezadovoljstvo kroz slogane poput onog koji je glasio „Želimo slobodu i demokraciju“. Nekoliko dana kasnije, skupina studenata Tehničkog sveučilišta u Pragu organizirala je ulične prosvjede zbog redukcije struje u spavaonicama nakon čega su uslijedila uhićenja. Ovi događaji pokrenuli su daljnje demonstracije koje su postale nasilne. Demonstracije su rezultirale hospitalizacijom desetak studenata i tri policajca.¹⁰ Ova reakcija studenata zabrinula je komunistički vrh jer ih je situacija podsjetila na studentske pokrete sa Zapada. Novotný se za savjet obratio tadašnjem sovjetskom čelniku Brežnjev, koji je u prosincu 1967. stigao u Prag. Brežnjev mu nije bio od pomoći jer je izjavio: „To su vaša posla.“¹¹ Početkom 1968. godine, Novotnog je Centralni komitet Čehoslovačke komunističke partije razriješio funkcije prvog tajnika te on ostaje samo na funkciji predsjednika države, dok na čelo stranke dolazi Aleksandar Dubček.¹²

2.2. Dubčekov „Socijalizam s ljudskim licem“

Aleksandar Dubček bio je vođa Komunističke partije Slovačke tri godine prethodno preuzimanju uloge prvog sekretara KSČ. Uskoro po njegovu dolasku na funkciju, u Pragu su se pojavili zahtjevi za ukidanjem cenzure, većom slobodom tiska te istragom odgovornosti Novotnýjevih pristaša.¹³ Nekoliko dana nakon što je Novotnog na poziciji predsjednika 1968. smijenio Ludvík Svoboda, Centralni komitet prihvatio je „Akcijski program“ kojim se Slovačkoj vratila određena autonomija i jednakost, ali ono najvažnije bila je demokratizacija u sferi politike, ali i ekonomije. Time započinje Praško proljeće.¹⁴

⁸ Rada i dr., 2014., 650.

⁹ Judt, *Poslije rata 1 - Povijest Europe od 1945. godine*, 2022., 548.

¹⁰ Cottrel, 2004., 91.

¹¹ Judt, *Poslije rata 1 - Povijest Europe od 1945. godine*, 2022., 549.

¹² Rada i dr., 2014., 655.

¹³ Judt, *Poslije rata 1 - Povijest Europe od 1945. godine*, 2022., 549.

¹⁴ Judt, *Poslije rata 1 - Povijest Europe od 1945. godine*, 2022., 550.

Veliku ulogu u Dubčekovom stjecanju sve veće popularnosti u društvu imala je njegova suradnja s medijima. Također, bio je svojevrsan primjer unapređivanja stanja u državi bez temeljitih promjena pa mu se zato pridružio i dio stranačkih i državnih funkcionara.¹⁵ Politika koju je Dubček zagovarao od samog početka bio je takozvani „Socijalizam s ljudskim licem“, zapravo liberalizacija socijalističke države, „treći put“ koji bi omogućio poštivanje slobode pojedinca, ali i postizanje kolektivnih ciljeva.¹⁶ Dubček je „Akcijskim programom“ predložio oživljavanje odnosa sa zapadnim blokom, ali i ostalim zemljama članicama sovjetskog bloka. Osim toga, radilo se na proširenju trgovine, nakon niza godina nacionaliziranog gospodarstva po prvi puta dopušteno je privatno poduzetništvo. Velika novost bila je i ideja da se na deset godina prijeđe na demokratizirani socijalizam koji bi omogućio višestranačke izbore i time pravedniji izbor vlasti. Ono što se smatra najvažnijom reformom Akcijskog programa zasigurno je ponovna uspostava osobnih sloboda u Čehoslovačkoj. Život je primjetno bio opušteniji. Ponajprije zbog otklanjanja cenzure, dakle, većoj slobodi tiska, putovanja, ali i ograničavanja moći tajne policije.¹⁷ Sve navedeno bilo je velik iskorak od tradicionalne represivne komunističke prakse, ali ne i njezino napuštanje. Dubček je doživio velike kritike kada je 26. lipnja u potpunosti ukinuo cenzuru tiska i svih drugih medija.¹⁸ Njegova inicijalna ideja bila je oživjeti popularnost Komunističke partije. Dakle, on se nije zalagao za uklanjanje socijalizma, već njegovu liberalizaciju i reformu. Zanimljiva pojava bilo je i diskutiranje o temama koje su se ranije izbjegavale, poput primjerice politike, koja je sada postala glavna u javnom diskursu i zato je sovjetska propaganda sve više gubila moć. Sve veća informiranost građanstva rezultirala je željom za pojačanim demokratskim reformama. Primjer tome pojavio se idući dan nakon službenog ukidanja cenzure, 27. lipnja, kada je vodeći čehoslovački časopis *Literárne listy* objavio manifest Ludvíka Vaculíka „Dvije tisuće riječi“ u kojem autor poziva radnike, seljake, umjetnike, tehničare, znanstvenike i službenike da provode Dubčekove reforme te da pruže otpor bilo kojoj vladi koja ne želi demokratizirati zemlju.¹⁹ Dotad stišavani slojevi građanstva, sada su dobivali svoj glas. Upravo ova sloboda izražavanja bila je iskra koja je Kremlj navela na promišljanje o vojnoj intervenciji.²⁰ Situaciju nije mijenjala ni činjenica da Dubček nije želio raditi protiv Sovjetskog Saveza te je čak odbacio Vaculíkov manifest, koji je zagovarao komunističko odricanje monopola na vlast.²¹ Naprotiv stavu koji je zauzeo Vaculík,

¹⁵ Rada i dr., 2014., 656.

¹⁶ Judt, *Poslije rata I - Povijest Europe od 1945. godine*, 2022., 550.

¹⁷ Stoneman, 2015., 104.

¹⁸ Judt, *Poslije rata I - Povijest Europe od 1945. godine*, 2022., 551.

¹⁹ Stoneman, 2015., 105.

²⁰ Bischof, 2010., 32.

²¹ Judt, *Poslije rata I - Povijest Europe od 1945. godine*, 2022., 551.

Dubček je smatrao da su veće promjene moguće ako je Partija omiljenija i ima više pristaša. Isto tako, vjerovao je da će uvjeriti Moskvu da nema razloga za sumnju u odanost Čehoslovačke jer ona ni u jednom trenutku nije prijetila izlaskom iz Varšavskog pakta, kao što je to učinila Mađarska 1956.²² Lažnu nadu da je SSSR nakon Hruščova postao tolerantniji na promjene dala je i činjenica da unutar Čehoslovačke nije bilo sovjetskih vojnih postrojbi. Čak je i sam Dubček jednom prilikom izjavio „Mislio sam da smo slobodniji no što smo bili.“²³ Ipak, Kremlj je strepio da bi čehoslovački primjer jačanja slobode i odmicanja od kontrole Politbiroa mogao utjecati na ostale članice Saveza i ugroziti čvrsti komunistički poredak.²⁴

2.3. Uplitanje Varšavskog pakta

Uvidjevši da je situacija počela izmicati kontroli, sredinom srpnja, Poljska, Istočna Njemačka, Mađarska, Bugarska i SSSR poslali su Centralnom komitetu KSČ „Varšavsko pismo“ u kojem iznose stav o opasnosti izbijanja kontrarevolucije i mjere koje namjeravaju provesti kako bi se ona spriječila. Čehoslovačka vlada pozivala se na osudu Vaculíkovog manifesta, pokušavala dokazati odanost Savezu, ali je priznala da postaje neke antisocijalističke struje u društvu, no da one nisu stvarna prijetnja socijalizmu. Međutim, ostale zemlje Istočnog bloka nisu odstupale od svojih preventivnih mjera suzbijanja potencijalne kontrarevolucije te su optužile Čehoslovačku za pokušaj okončanja dominacije Komunističke partije.²⁵

Jedan od pokušaja zastrašivanja Dubčeka i vodstva KSČ dogodio se krajem srpnja kada su održani sovjetsko-čehoslovački bilateralni pregovori u slovačkom gradu Čierná nad Tisou. Posebnost pregovora bila je u tome što je prvi i jedini puta cijeli sovjetski Politbiro otišao u inozemstvo. Taj sastanak bio je posljednja šansa da Dubček zaustavi već vidljivu kontrarevoluciju u državi.²⁶ Na iznenađenje Kremlja, koji je prognozirao neuspješne pregovore, oni su trajali tri dana, a nakon toga odlučeno je da će se organizirati i sastanak u Bratislavi.²⁷ Glavni cilj bio je ratificirati Bratislavsku deklaraciju, kojom bi Sovjetski Savez imao pokriće intervenirati u slučaju da se tko odmetne komunističkoj partiji, ali je dopuštala Čehoslovačkoj daljnju provedbu reformi temeljenih na jednakosti i poštivanju suvereniteta.

²² Judt, *Poslije rata 1 - Povijest Europe od 1945. godine*, 2022., 552.

²³ Williams, 1997., 10-11.

²⁴ Bischof, 2010., 73.

²⁵ Cottrel, 2004., 95.

²⁶ Bischof, 2010., 34.

²⁷ Bischof, 2010., 172.

Nakon tog sastanka, Dubček je bio uvjeren da će se stanje primiriti te da će neometano provoditi daljnje reforme u državi, koja je naizgled stekla određeni stupanj autonomije unutar socijalističkog sustava. U to je bio uvjeren i zapadnjački tisak. Naravno, stvarno stanje stvari bilo je potpuno drugačije.²⁸ Zaključak ovih pregovora bio je taj da će vodstvo KSČ uspostaviti strogu kontrolu nad medijima i spriječiti antisocijalistički i antisovjetski sadržaj, ali poduzeti i neke druge mjere kako bi se otklonila ugroza.²⁹ Ideja o liberalizaciji unutar restriktivnog sustava počela se raspadati. Dubček je i dalje pokušavao uvjeriti Brežnjeva kako nastoji suzbiti narodnu kritiku Sovjetskog Saveza, ali nepovjerenje je bilo prejako. Sovjeti su odredili da je vrijeme za intervenciju.³⁰

U noći 20.kolovoza 1968., sovjetske trupe i trupe Varšavskog pakta, koje su brojile stotine tisuća vojnika i bile popraćene tenkovima, uputile su se prema Čehoslovačkoj kako bi okupirale teritorij i brutalno ugasili Praško proljeće. Zbog dogovora koji su prethodili ovom pohodu, nitko nije očekivao napad. Dubček je u ponoć putem radija zatražio čehoslovački narod da ne pruža nasilni otpor nadolazećim vojskama jer je bio svjestan njihove premoći. Građani su se okupljali i pružali nenasilni otpor, a pojedine grupe, poput studenata i radnika, pokušavale su zaustaviti vojsku i pregovarati s vojnicima. Nadalje, sabotirale su se željeznice i preusmjeravali prometni znakovi ne bi li se invazija zaustavila. Međutim, prodor neprijateljskih sila nastavljen je unatoč svim pokušajima da se spriječi. Tjedan nakon početka invazije, oko 200 građana bilo je ubijeno, a nekoliko stotina bilo ih je teško ranjeno. Dubček i četvorica njegovih suradnika partije bili su uhapšeni i odvedeni u Moskvu, gdje su bili prisiljeni prihvatiti ponovnu uspostavu cenzure i sovjetsku okupaciju države, Moskovski protokol.³¹ Brutalnost nekadašnjih saveznika Dubčeku je bila izdaja kakvu nije očekivao.³²

2.4. Slom Praškog proljeća

Pri povratku iz Moskve, Dubček nije gubio nadu za održavanjem reformi Paškog proljeća, ali njegove ambicije kočila je stalna kontrola Sovjetskog Saveza, komunističkog hegemonu koji je sada odlučno provodio normalizaciju. Određene reforme, poput ekonomskih, bile su dopuštene, ali uz strogi politički nadzor. Nadalje, Crvena armija nije se povlačila iz

²⁸ Stoneman, 2015., 106.

²⁹ Bischof, 2010., 172-173.

³⁰ Judt, *Poslije rata I - Povijest Europe od 1945. godine*, 2022., 553-554.

³¹ Stoneman, 2015., 106.107.

³² Shepherd, 2000., 29.

granica Čehoslovačke. Bez obzira na to, kulturna scena nije mirovala; pisci su i dalje producirali tekstove antisovjetskog karaktera. Politika pak je i dalje nastojala održati privid pokornosti Sovjetskom Savezu pa je tako Narodna skupština usvojila zakon o cenzuri tiska te uvela ograničenja slobode okupljanja. Unatoč pretrpljenoj invaziji, Dubček i Praško proljeće ipak su zadržali pristaše. Nemiri su i dalje bili prisutni pa je krajem listopada izbila demonstracija u Pragu, kojom se zahtijevao odlazak sovjetske vojske, ali ona je završila premlaćivanjem demonstranata. Nekoliko dana kasnije, 7. studenog, policija je tukla i polijevala vodom građane koji su pjevali nacionalnu himnu.³³ Dakle, unatoč zabranama, protesti i otpor okupaciji su i dalje bili vidljivi. Najradikalniji čin otpora sovjetskoj okupaciji, koji je potresao svjetsku javnost, bilo je protestno samozapaljenje dvadesetogodišnjeg studenta Jana Palacha na glavnom praškom trgu u siječnju 1969. godine. Njegov sprovod, koji je održan 25. siječnja, bio je od nacionalne važnosti jer je ujedinio sve one koji su sada tugovali i za izgubljenom čehoslovačkom demokracijom.³⁴ Stanovništvo se nakon invazije osjećalo prevarenim jer se smatralo pijunima političke igre KSČ. Unatoč zakonima koji su predviđali stroge kazne za krađu imovine, gospodarski kriminal je postao sve prisutniji. U određenim zanimanjima krao se državni materijal, radilo se na crno, a sve se uračunavalo u plaćeno radno vrijeme, trgovalo se nedostupnom robom pa se tako potkradalo mušterije, na crno su se mijenjale devize, postojali su različiti valutni tečajevi i tako dalje. Pojava koja je doprinijela učestalom prakticiranju prethodno nabrojanih ilegalnosti bila je i velika korumpiranost vojske, ali i policije. Spoj tih faktora stvorio je svojevrsnu interesno povezanu mafiju. Veliku ulogu odigrale su i škole, kojima se sada širila propaganda, a učiteljske plaće bivale su sve manje pa je sve više ljudi izbjegavalo tu profesiju.³⁵

2.5. Gustáv Husák i stvaranje Povelje 77

Dubčekovoj vlasti došao je kraj 17. travnja 1969. godine, kada je bio prisiljen podnijeti ostavku, a s njime su pozicije napustili i najuži suradnici koji su podržavali reforme i time bili nepodobni sovjetskom sustavu. Za novog čelnika Čehoslovačke postavljen je Gustáv Husák, koji će na toj poziciji ostati idućih 18 godina. Važno je kazati da je Husák prethodno slomu Praškog proljeća favorizirao liberalne ideje, ali je nakon invazije spas potražio zauzimajući

³³ Cottrel, 2004., 100.

³⁴ Judt, *Poslije rata I - Povijest Europe od 1945. godine*, 2022., 555.

³⁵ Rada i dr., 2014., 685-686.

prosovjetski stav. Njegovim dolaskom na vlast, normalizacija i popratna represija bile su jače no ikad, a politički vrh i društvo bilo je gonjeno masovnim čistkama. Za njegove vlasti vraćena je stroga kontrola medija, ali i kontrola života općenito putem tajne policije i doušnika.³⁶

Prekretnicu i novu otvorenu opoziciju naroda označio je dokument koji su skovali čehoslovački intelektualci 1977. godine pod nazivom „Povelja 77“. Ovaj dokument opisivao je kršenja ljudskih prava, pozivao na pravo na obrazovanje, slobodu izražavanja i vjerskog ispovijedanja. Ovaj manifest kritizirao je policijsko djelovanje i restrikciju putovanja izvan Čehoslovačke, što se smatralo kršenjem osobnih sloboda. Predstavnici Povelje bili su Jiří Hájek, Jan Patočka i Václav Havel. Strahujući što bi Povelja mogla pokrenuti, Sovjeti su osudili Havela na 14 mjeseci zatvora, ali je kazna uvjetno suspendirana na tri godine. Godinu dana kasnije, Havel je opet pritvoren, a konačno je pušten pri kraju odsluženja svoje kazne jer se teško razbolio, pri čemu državni vrh nije želio još jednog heroja koji je umro pod njihovom direktivom.³⁷ Režim je nastojao simpatizere Povelje zastrašiti pa su zbog toga potpisnici trpjeli sankcije poput gubitka radnog mjesta, prekidane su im telefonske linije, oduzimane vozačke dozvole i osobni dokumenti, a često su bili privođeni na višesatna ispitivanja. Povelju 77 podržala je i čehoslovačka opozicija u egzilu. Oni su djelovali tako što su širili vijesti o opozicijskim aktivnostima unutar Čehoslovačke na Zapadu. Isto tako, važnu ulogu u njezinom jačanju odigrala je i inozemna financijska pomoć.³⁸ Uz Povelju 77 osnovan je i Odbor za obranu nepravедno progonjenih.³⁹ Odbor je progonjenim osobama pružao pravne savjete i financijsku pomoć.⁴⁰ Unatoč snažnoj represiji, disidenti, su bili ustrajni u svojoj borbi. Oni nisu bili politička organizacija, a mnogi od njih bili su pisci, intelektualci, koji su željeli živjeti bez cenzure i laži. Osoba koja se istaknula u disidentskom pokretu bio je Václav Havel. On je smatrao da iako se ne može ukloniti komunistička moć, svakako se mogu odbijati laži na kojima ona počiva.⁴¹

³⁶ Cottrel, 2004., 101.

³⁷ Cottrel, 2004., 105-108.

³⁸ Tůma, 2018., 631-632.

³⁹ Rada i dr., 2014., 683.

⁴⁰ Tůma, 2018., 654.

⁴¹ Shepherd, 2000., 31.

3. Václav Havel

3.1 Vizionar slobode

Václav Havel pisao je tekstove kojima je nastojao oslabiti okove koje je postavio čehoslovački komunizam. Nakon sloma Praškog proljeća i početkom normalizacije, koju su Sovjeti provodili u Čehoslovačkoj, Havelove predstave, kao i one mnogih njegovih kolega, bile su zabranjene, stan mu je bio ozvučen, a sve to navelo ga je da odseli iz Praga na selo. Kada mu je ponestalo novca bio je primoran potražiti drugo zanimanje, ali zbog osude u društvu nitko ga isprva nije želio zaposliti da bi na kraju posao pronašao u pivovari, odakle je skupljao inspiraciju za nova djela.⁴² Interesantna Havelova karakteristika bila je ta da je sedamdesetih godina postao jednom od najistaknutijih političkih ličnosti, dok on u početku kroz svoj rad s politikom nije želio polemizirati. Glavni cilj bio mu je buđenje svijesti o snazi istine koju je sustav ograničavao.⁴³ Događaj koji ga je aktivirao u politici bilo je suđenje mladom rock sastavu “The Plastic People of the Universe” za koji je smatrao da je primjer omladine koja želi živjeti u istini, zbog čega im je stao u obranu. On opasnost normalizacije prvenstveno vidi u njezinom uništavanju ljudske individualnosti, ljudske moći promišljanja.⁴⁴

Zbog sveprisutne kontrole i represije, krajem 1970-ih sve se više književnika i znanstvenika okretalo samizdatu.⁴⁵ U tom formatu ilegalnog izdavaštva Václav Havel izdao je svoje djelo „Moć nemoćnih“ 1978. godine. Važan lik u djelu svakako je prodavač povrća koji simbolizira čehoslovačko društvo u kojem su svi članovi nositelji komunističkog, posttotalitarnog sustava. Jačanje komunizmu pruža podijeljena moć, odgovornost, zbog koje se nitko ne osjeća odgovornim, dakle, ne postoji jedna osoba ili organ vlasti koji je nositelj apsolutne moći.⁴⁶ Glavni cilj djela „Moć nemoćnih“ bio je objasniti smisao „Povelje 77“ potencijalnim pristašama unutar Čehoslovačke, ali i pridobiti protivnike socijalizma u drugim zemljama Istočnog bloka.⁴⁷

Havel svoju knjigu otvara pitanjima tko su disidenti, zašto postoje, imaju li ikakvu moć te jesu li oni uistinu opozicija kakvom ih sustav predstavlja jer ipak, prostora za opoziciju u

⁴² Snyder, 2018., 9.

⁴³ Judt, *Poslije rata 2 - Povijest Europe od 1945. godine*, 2022., 151.

⁴⁴ Snyder, 2018., 10-11.

⁴⁵ Cottrel, 2004., 108.

⁴⁶ Snyder, 2018., 11.

⁴⁷ Keane, 2012., 241.

sustavu njegove zemlje nema. Tvrdi da se takvi pojedinci nisu stvorili bez opravdanog razloga. Glavnim okidačem za njihovo formiranje smatra politički sustav, koji se smatra diktatorskim, ali on to nije. Havel u početku djela iznosi karakteristike diktature, koja se često povezuje s malom skupinom ljudi koja je silom preuzela vlast u nekoj zemlji, a moć joj omogućava niz represivnih aparata poput, primjerice, tajne policije i vojske. Ti aparati razlikuju se od stanovništva koje kontroliraju. Glavnim karakteristikama diktature navodi prolaznost, privremenost i povijesnu neutemeljenost. Već teritorijalna rasprostranjenost istog sustava ne odgovara Havelovom poimanju diktature, koja definicijom može biti nametnuta u zasebnoj zemlji, jer ovaj sustav zahvaća cijeli Istočni blok, kojim upravlja jedna od dviju supersila. Svjestan je da u primjeru zasebne zemlje zahvaćene diktaturom želja za promjenom ima određenu šansu realizacije, dok u slučaju Čehoslovačke, koja je pod Istočnim blokom, takva pomisao ne može biti provedena u zbilju jer bi i najmanji čin otpora bio ugušen vojnom silom ostatka bloka.⁴⁸ U konačnici, upravo to se dogodilo na primjeru Praškog proljeća.

Otuđeno društvo, izgubljeno u egzistencijalnoj krizi, tražeći osjećaj sigurnosti, utjehu je pronašlo u ideologiji koja se činila brzim rješenjem njihovih problema, a sve pod uvjetom da ju se prihvati bez preispitivanja. Havel ističe da je prihvaćanje takve ideologije značilo odricanje vlastitog razuma, savjesti i odgovornosti. Ovime započinje kritika „života u laži“, nove istine sovjetskog sustava, koji je Havel odredio posttotalitarnim.⁴⁹ Primjer kojim prikazuje sve učestaliji slijepi konformizam nalazi u prodavaču povrća, koji u svoj izlog vješa natpis „Proleter i svih zemalja, ujedinite se!“. Prodavač je simbol onoga kako društvo funkcionira. Razlog zašto stavlja taj natpis nije taj što želi da ga netko pročita, nego taj što svi drugi tako čine godinama i uopće ne razmišlja zašto ga stavlja jer ti natpisi i onako ne služe izražavaju njegovih stavova, već mu osiguravaju mir u sustavu. S druge strane, svjestan je da bi moglo biti problema ako natpis odbije staviti.⁵⁰ Zbog toga, Havel život u sustavu smatra licemjernim i prožet lažima. Ističe kako je čovjek ponižen u svrhu svog oslobođenja; uskraćuju se informacije, a tvrdi da su dostupne; zlorabljena proizvoljna moć krije se iza zakonskih odredbi; potiskivanje kulture prikazuje se kao njezin razvoj; nedostatak slobode izražavanja prikazan je kao najveća forma slobode; izbori koji su farsa prikazani su kao najveća demokracija, a intervencija i okupacija vojske kao pomoć saveznika. Havel se ne ustručava konstatirati kako sustav mora sve falsificirati baš zato što je zarobljen vlastitim lažima. Isto tako, taj sustav se pretvara da poštuje ljudska prava, da ne posjeduje moćan i sveprisutan

⁴⁸ Havel, 2018., 15-16.

⁴⁹ Havel, 2018., 17-18.

⁵⁰ Havel, 2018., 19.

policijski aparat te da nikoga ne progona. Ipak, ljudi moraju živjeti u toj laži pa čak iako je ne prihvaćaju. Tim prihvaćanjem oni stvaraju i bivaju sustavom.⁵¹ Autor tvrdi da je svaka osoba sposobna pomiriti se sa životom unutar laži, uklopiti se u masu, samo kako bi nesmetano nastavila živjeti.⁵²

3.2. Ideja protivljenja sustavu

Havel je primijetio da se većina čehoslovačkih građana klonila politike jer je nada za utjecanjem na sustav davno nestala. Strah, pokornost, cinizam i slijepo prihvaćanje ideologije, odmicanje od individualnosti i vlastitih stavova činili su posttotalitarizam komunističkom superstrukturuom.⁵³ U sedmom poglavlju svog djela, Havel donosi ideju za promjenom. U njemu daje hipotetsku situaciju što bi se dogodilo kada bi se ljudi odlučili pokrenuti u nastojanju da žive u istini i vrate osobnost, što je u suprotnosti posttotalitarnom životu u laži. U tom revoltu ponovno se nazire jedna u nizu Havelovih kritika komunističkog sustava. Naime, sustav će kazniti svakoga tko se suprotstavi automatizmu koji vlada u društvu jer takav otpor bi poremetio općenito stanje, imajući u vidu da je društvo nositelj sustava. Nekažnjeni otpor bio bi primjer drugima da mogu učiniti isto pa bi se sustav posljedično urušio.⁵⁴ Kao primjer kažnjelog pojedinca željnog promjene naveden je Aleksandar Solženjicin, koji je bio protjeran iz svoje zemlje, što je bio očajnički pokušaj sustava da skloni proboje istine koja bi mogla izazvati neizmjerne promjene društvene svijesti, a onda i prouzročiti politički kaos.⁵⁵

Već u devetom poglavlju vidljiv je suptilni poziv čitateljima da sudbinu i budućnost vrate u svoje ruke. Havel naglašava da je život u istini, iako pobuna protiv nametnutog položaja, pokušaj da se ponovno preuzme kontrola nad vlastitom moralnom odgovornosti. No, autor je svjestan da bi takav čin bio veliki rizik. Havel se u idućem poglavlju referira na suđenje češkom rock sastavu „The Plastic People of the Universe“, koje je naveo kao anonimne mlade ljude koji su jedino željeli živjeti u istini, stvarati i širiti glazbu u kojoj uživaju, pisati pjesme i živjeti u slobodi. Oni nisu bili politički aktivni, niti su bili organizirana oporba ili bivši političari. Bili su primjer građanima kako se ipak može boriti za drugačiji put, život u istini, unatoč komociji koju nudi prilagođavanje već nametnutom sustavu. Ovaj sastav predstavljao

⁵¹ Havel, 2018., 21-22.

⁵² Havel, 2018., 29.

⁵³ Pontuso, 2004., 62

⁵⁴ Havel, 2018., 31.

⁵⁵ Havel, 2018., 34.

je ljudsku slobodu i slobodu izražavanja.⁵⁶ Važno je reći da Havel u svom pozivu na promjenu ne obećava neostvarivo. Svjestan je i želi to prikazati i čitatelju da bolji sustav neće automatski osigurati i bolji život, već će stvaranje boljeg života stvoriti bolji sustav. U tom procesu itekako je važna politika. Naglasio je i da promjena nije uvijek garancija boljitka, ali je cilj promjene živjeti dostojanstveno u nekom sustavu koji to dopušta i koji služi ljudima, a ne ljudi njemu.⁵⁷

Kada se spominje opozicija, u klasičnim diktatorskim sustavima ona znači političku organizaciju koja ima alternativni program aktualnom. Drugi oblik opozicija su snage koje se pripremaju za nasilni sukob s vladajućima. Posttotalitarni sustav takvu opoziciju ne poznaje, ali njome se smatra sve ono čime se sustav osjeća ugroženim, a to je svaki pokušaj pojedinca ili skupine da se izbori za život u istini. Opozicija je sve ono što želi izbjeći manipulaciji postojećeg sustava i ono što osporava vlast sustava nad pojedincem.⁵⁸ Kako je termin „opozicija“ nedefiniran unutar posttotalitarnog sustava, tko su onda disidenti? Havel na to pitanje odgovara da su to građani sovjetskog bloka koji su odlučili živjeti u istini i da nisu svjesni svog disidentskog postanka. Naziv bi predstavljao odmetnika, ali oni to nisu jer ništa ne negiraju, već žele afirmirati svoj identitet i postići život u istini.⁵⁹ Često se disidentskim radom bave i oni koji se ne klasificiraju kao disidenti. To mogu biti pisci koji ignoriraju cenzuru i pravila koja su nametnuta pa ako ih odbiju službeni izdavači okreću se samizdatu; mogu biti povjesničari, filozofi, sociolozi i znanstvenici, učitelji koji poučavaju mlade ljude stvari koje se u državnim školama guraju pod tepih, svećenici, slikari, glazbenici i mnogi drugi. Svi oni žele se odmaknuti od manipulacije i živjeti po svom sustavu vrijednosti.⁶⁰

Dio koji se ističe u ovom djelu svakako je objašnjavanje revolta. Navedeno je da je on teže ostvariv u posttotalitarnom sustavu, nego diktatorskom jer posttotalitarni čini društvo koje mu omogućuje automatizam i smatralo bi takvu akciju neprihvatljivom. Revolt bi društvo zapravo tumačilo kao samonapad pa bi još više ojačala pristranost sustavu za koji se vjerovalo da može omogućiti neku sigurnost. Isto tako, posttotalitarni sustav ima složenu mrežu izravnog i neizravnog nadzora pa je i tehnički ikakav revolt nemoguć. Svaki pokušaj bila bi nekolicina izoliranih pojedinaca. Posttotalitarni sustav Havel je izravno okarakterizirao kao sustav opsjednut kontrolom, koja se postiže putem mnoštva propisa smjernica, naredbi, normi i pravila; zbog čega se i naziva birokratskim sustavom. Većina tih regulativa služi kao sredstvo manipulacije života, a pojedinac u takvom sustavu samo je, Havelovim riječima, maleni

⁵⁶ Havel, 2018., 37-38.

⁵⁷ Havel, 2018., 43-44.

⁵⁸ Havel, 2018., 45-46.

⁵⁹ Havel, 2018., 48-49.

⁶⁰ Havel, 2018., 55-56.

zupčanik u ogromnom mehanizmu kojem služi. U službi sustavu je i pravosuđe koje služi davanju privida da postoji pravednost.⁶¹

Havel hrabro tvrdi da po svemu sudeći postoje dvije mogućnosti za budućnost posttotalitarnog sustava. Jedna je da će on nastaviti s razvojem i koračati prema apsolutnoj manipulaciji dok se želja za životom u istini u potpunosti ne iskorijeni i ne zaboravi, a druga je da će pojedinci, a tako i disidenti polako iz sjene jačati i širiti svoj utjecaj u društvu. Isto tako, važna je autorova tvrdnja da disidenti ne teže revolucionarnoj sustavnoj promjeni, već samo žele izboriti bolji život.⁶² Pri završetku knjige jasna je vizija autora koji vjeruje u sustav, koji nije zatrovan apsolutizmom manipulativne moći i ekspanzionističkom politikom, nego je sustav koji se sastoji od liberalnih, dinamičnih i uigranih struktura, koje počivaju na povjerenju i osobnoj odgovornosti i ne sprječavaju nastanak novih. Akumulacija moći ne bi bila težnja takvog sustava, a sve bi bilo uređeno po principu skladne zajednice koja formira potrebne strukture za rješavanje određenih problema, strukture koje bi trajale dok se problem ne otkloni.⁶³ Svoja razmišljanja Havel zaključuje pitanjem je li uistinu bolja budućnost daleko ili ona već jest prisutna, samo ju se zbog vlastite sljepoće i slabosti ne vidi i ne razvija.⁶⁴

Važnost ovog djela leži u tome što je Havel jasno dao kritiku sustavu koji upravlja Čehoslovačkom, nazvavši ga posttotalitarnim, a kao najveće mane sustava istaknuo je manipulaciju i totalitarnu kontrolu. Direktive koje postoje, u službi su sustavu i daju lažni privid pravednosti u društvu. Tom kontrolom limitirana je ljudska sloboda i kreativnost, a posljedično se briše individualnost, koju autor smatra krucijalnom za „život u istini“. Kroz cijelo djelo provlači se kritika života u iluziji, laži, koju nameće uspostavljeni sustav. Havel je dao i kritiku društva, koje čini posttotalitarni sustav svojim konformizmom i pasivnosti, ali tvrdi da je život u istini ipak moguć ako se pojedinci odvaže biti autentični. Individualnost i udruživanje individualnosti smatra moći prividno nemoćnih i oni bi mogli destabilizirati sustav koji se temelji na lažima. Može se reći da je upravo ovo djelo bilo poziv na promjenu za čiju realizaciju je trebalo još nekoliko godina hrabrosti i strpljenja.

Ono što je ovaj esej postigao bilo je ukazivanje na sklonost postojećeg sustava prema nasilju, zbog čega se Havel zalaže za pronalaženjem mirnijih alternativa, a djelo istovremeno odbacuje opravdanje nasilja u svrhu višeg cilja. Za Havela je nasilje neprijatelj svih društava, bivših i budućih.⁶⁵

⁶¹ Havel, 2018., 59-62.

⁶² Havel, 2018., 74.

⁶³ Havel, 2018., 79.

⁶⁴ Havel, 2018., 82.

⁶⁵ Keane, 2012., 253-254.

3.3. Posljedice i nastavak Havelovog disidentstva

Otvoreno kritiziranje i progovaranje potencijalno revolucionarnih ideja, nešto o čemu su se mnogi bojali i pomisliti, imali su svoju cijenu. Václav Havel u svibnju 1979. uhićen je i osuđen na nešto više od četiri godine zatvora.⁶⁶ Važnu ulogu u njegovom izlasku iz zatvora odigralo je i narušeno zdravstveno stanje, koje se u siječnju 1983. godine počelo naglo pogoršavati pa se čak i on pribojavao da su mu dani odbrojani. S obzirom na to da je Havelova popularnost rasla i kada nije bio na slobodi, državni vrh strahovao je od moguće pobune koja bi mogla izbiti ako poznati buntovnik umre u zatvoru. Kako je Havel uživao ugled na Zapadu, strahovalo se i od međunarodnog skandala. Sumnjalo se da boluje od upale pluća pa mu je organiziran premještaj u praški zatvor, odakle je, zahvaljujući svom lošem stanju, uspio uz svu prisutnu cenzuru poslati pismo i izvještaj o situaciji svojoj supruzi Olgi. Situacija se počela kretati nabolje kada je Olga kontaktirala Pavla Kohouta, koji je dalje zvao utjecajne ljude pa i predstavnike država širom Zapadnog bloka. Nakon što je Havel pušten na slobodu, doimalo se da je komunistički sustav popustio pod pritiskom demokratskih snaga unutar zemlje, ali i izvana, dok se inicijalno samo htio riješiti odgovornosti za život bolesnog disidenta. Izlaskom iz zatvora, Havelova popularnost naglo je porasla, a njegovo zdravlje se poboljšalo.⁶⁷

4. Vrijeme promjene

4.1. Početak demonstracija

Nakon 1985. godine počinje prekretnica u Sovjetskom Savezu. Dolaskom Mihaila Sergejeviča Gorbačova na vlast, nadzor nad satelitskim zemljama Sovjetskog Saveza počeo je slabiti, ali komunističke partije su i dalje bile na čelu tih zemalja, a obavještajne službe i tajna policija nastavili su djelovati. Ipak, situacija je bila dovoljno jasna da čelnici satelitskih država shvate kako je njihova moć slabija, a stanovništvo sklonije neposluhu.⁶⁸ Čehoslovački komunisti i dalje su bili vrlo uspješni u uspostavljanju i održavanju reda. Iako je društveni život

⁶⁶ Snyder, 2018., 10.

⁶⁷ Keane, 2012., 267-269.

⁶⁸ Judt, *Poslije rata 2 - Povijest Europe od 1945. godine*, 2022., 195.

u Čehoslovačkoj bio podosta limitiran, a vlast je provodila snažnu cenzuru, stanovništvo se nije suprotstavljalo sustavu jer se događalo upravo ono što je Havel u svom eseju kritizirao. Dakle, ljudi su svoju prividnu slobodu dobivali pokorno služeći sustavu.⁶⁹

Grupa kazališnih djelatnika odlučila je da je vrijeme progovoriti i zauzeti se za svoja prava pa su 1986. godine u suradnji s drugim intelektualcima sastavili pismo u kojem zahtijevaju slobodu govora i slobodu udruživanja. Iako zahtjevi nisu bili prihvaćeni, bili su distribuirani u kazališnom krugu. Nakon toga, počeli su se održavati tajni sastanci pripadnika opozicije unutar alternativnih kazališta i zabranjenih djelatnika kazališta. Na čelu ove umjetničke opozicije bio je, sada već predstavnik disidenata, Václav Havel. Planirani opozicijski skup trebao se održati u siječnju 1988., ali je bio zabranjen dan prije održavanja. Nekoliko mjeseci kasnije, alternativna kazališta odlučila su pokrenuti projekt u kojem bi se izvodila zabranjena kazališna djela čeških autora. Na to su vlasti oštro reagirale i brojni kazališni djelatnici, pa tako i Havel, bili su uhićeni. Važna promjena pojavila se iste godine jer su se kazališni djelatnici udružili i prikupili brojne potpise peticijom, koja je zahtijevala demokratske slobode i oslobađanje brojnih pisaca i umjetnika zatvorenih zbog djelovanja protiv države.⁷⁰ Novosti koje su se pojavile u Čehoslovačkoj, koncentrirane u glavnom gradu Pragu, bile su ulične demonstracije koje su u drugoj polovici 1988. godine počele biti sve češće i bile su odraz nezadovoljstva javnosti. Manjih protesta bilo je i ranije, ali prva velika udružena demonstracija izbila je 21. kolovoza 1988. godine, na dvadesetu obljetnicu invazije Varšavskog pakta. Ovakav organizirani istup šokirao je režim, ali i iznenadio intelektualnu i kazališnu opoziciju koja nije sudjelovala u planiranju takvog događaja, već su to bile druge nezavisne organizacije poput „Češka djeca“, a posljedično se probudio i osjećaj u narodu da je potrebno nešto promijeniti u državi pa su ljudi neplanski izašli na ulice.⁷¹ Kroz Prag je prolazilo mnoštvo od 10 000 demonstranata zahtijevajući slobodu. Nakon što se broj demonstranata smanjio, preostale je policija nemilosrdno suzavcem i batinama rastjerala. Policija je jednako brutalno postupila i u nadolazećim pokušajima protesta te godine. Događaj koji je Havela ponovno vratio u zatvor započeo je 15. siječnja 1989. godine., a ovaj puta povod je bio Palachov tjedan. Na tisuće ljudi okupilo se u Pragu prisjećajući se mladića, koji je svojim suicidom postao simbolom borbe za slobodu. Policija je kao i dosad nasilno intervenirala, a disidenti, uključujući Havela, bili su odvedeni u pritvor. Kako je njegov utjecaj jačao, Havela je bilo

⁶⁹ Judt, *Poslije rata 2 - Povijest Europe od 1945. godine*, 2022., 209.

⁷⁰ Oslzly, 1990., 102.

⁷¹ Tůma, 2018., 659.

potrebno skloniti s ulica te je dobio kaznu zatvorske kazne u trajanju devet mjeseci.⁷² Ovaj puta bilo je očito da sustav ima otvorenu opoziciju koja više ne živi u strahu. Odmah po Havelovom uhićenju stvorena je peticija za njegovo oslobođenje, koju je potpisalo na tisuće znanstvenika, umjetnika i mnogih drugih uglednih osoba te je on pušten na uvjetnu slobodu već nakon četiri mjeseca.⁷³ Peticija je imala svoje posljedice. Svim umjetnicima, glumcima, potpisnicima peticije, zabranjeno je pojavljivanje na radiju ili televiziji.⁷⁴

4.2. Moć umjetnika i peticija „Nekoliko rečenica“

U drugoj polovici svibnja, organiziran je sastanak svih čeških dramaturga s namjerom da se otklone svi problemi koje su uzrokovali oporbeni djelatnici kazališta. Zaključci sastanka nisu isprovocirali vlasti pa su uskoro nakon njega kazališta počela izvoditi donedavno zabranjene predstave. Početkom lipnja počeli su prosvjedi protiv totalitarne kontrole kulturne scene, a krajem istog mjeseca kazališna oporba pobijedila je na tajnim izborima i formirala čvrstu zajednicu unutar kazališnog odjela Saveza dramskih umjetnika. Lipanj je bio važan i zbog sastavljanja proklamacije za slobodu, „Nekoliko rečenica“, upućene komunističkom vrhu. Među potpisnicima nisu bili samo djelatnici kazališta, već i pisci, umjetnici.⁷⁵ Glavnu ulogu u sastavljanju peticije imao je Václav Havel, a do jeseni mu se potpisima priključilo gotovo 50 000 ljudi.⁷⁶ Realnost je i dalje bila takva da je politički vrh odbacivao sve što imalo podsjeća na demokraciju, ili je pokušava stvoriti. Peticije i građanske inicijative poput ove bile su smatrane antisocijalističkima i neprijateljskima. Činjenica da se na tisuće ljudi ohrabrilo stati uz rame Havelu, jasno je ukazivala da je moć oporbe i njezin utjecaj na široke mase, koje više nisu strahovale od reakcije političkog vrha, spremna na reakciju i provođenje društvenih promjena. Peticijom se apeliralo na vodstvo zemlje da uvaži tražene promjene u sustavu, kao primjerice amnestiranje političkih zatvorenika, ukidanje ograničene slobode okupljanja. Također, tražilo se da razne građanske inicijative prestanu biti kriminalizirane i gušene te da ih državni vrh shvati kao prirodni dio javnog života i izraza mišljenja. Tražilo se da se uklone prepreke kod stvaranja novih građanskih pokreta, neovisnih sindikata, udruga; da masovni mediji i sav kulturni svijet budu pročišćeni od cenzure i političke manipulacije. Važna točka

⁷² Cottrel, 2004., 111.

⁷³ Tůma, 2018., 659.

⁷⁴ Oslzlý, 1990., 103.

⁷⁵ Oslzlý, 1990., 103.

⁷⁶ Tůma, 2018., 659.

peticije zahtijevala je da se, između ostalog, omogući i slobodna rasprava o razdoblju Praškog proljeća, invaziji pet država Varšavskog pakta, razdoblju normalizacije koje je uslijedilo jer je bilo jasno da se o tome raspravlja čak i u nekim zemljama čije su vojske sudjelovale u gušenju Praškog proljeća, dok se u Čehoslovačkoj o tome nije smjelo diskutirati, kako se time ne bi ugrozili pojedinci na vodećim položajima u državi.⁷⁷

4.3. Povorka sjećanja

Dana 17. studenoga 1989. nitko nije slutio da će događaji koji će se odigrati promijeniti sudbinu čitave Čehoslovačke. Na isti dan pedeset godina ranije, Adolf Hitler pokrenuo je akciju u Pragu, kojom je ubijeno 9 studentskih vođa, 1200 sveučilišnih studenata odvedeno je u koncentracijski logor Sachsenhausen, sva češka sveučilišta bila su zatvorena, a više od 1200 nastavnika dobilo je otkaz. Taj period za češki narod smatran je pokušajem denacionalizacije i konačnog uništenja češke kulture. Simbol protunjemačke demonstracije koja je izbila 1939. postao je ubijeni student medicine Jan Opletal. On je predstavljao otpor mladih prema tuđinskoj okupaciji, a posebice nacističkoj.⁷⁸

Povodom pedesete obljetnice Opletalove smrti, oko 15 000 studenata okupilo se ispred Instituta za patologiju, odakle je pogrebna povorka krenula prije pedeset godina.⁷⁹ Skup je dobio dopuštenje Partije. Zahtjev studenata da se povorka uputi u Opletalovu ulicu, nedaleko glavnog trga, bio je odbijen pa je odlučeno da će alternativna destinacija biti groblje na Vyšehradu, gdje bi se prisutni okupili oko grobnog mjesta Karela Hyneka Máche, značajnog književnika iz 19. stoljeća. Bilo je dogovoreno da će vlasti dopustiti uobičajeno paljenje svijeća, pjevanje himne, polaganje vijenaca i cvijeća, nakon čega će se povorka mirno razići. Sve osim potonjeg bilo je ispoštovano.⁸⁰ Okupljeni su se pojavili noseći trobojnicu i bijele karanfile, ali i transparente sa sloganima „Akademska sloboda“, „Demokracija i zakon“, „Slobodni izbori“, „Istinska perestrojka“, ali i one izravnije, koji su pozivali na akciju „Tko ako ne mi? Kada ako ne sada?“ U takvom ozračju studenti su se odlučili uputiti prema Václavskom trgu, točnije spomeniku Jana Opletala. U to vrijeme policija je već zauzela svoje pozicije. Među okupljenim studentima brzo se proširila informacija o lokacijama gdje se nalazi policija i koje puteve je blokirala. Direktni put prema centru grada bio je blokiran policijom, koja je uz štitove od

⁷⁷ Wheaton, 2018., 196-197.

⁷⁸ Wheaton, 2018., 41.

⁷⁹ Wheaton, 2018., 42.

⁸⁰ Keane, 2012., 304.

pleksiglasa, nosila pendreke i ubrzo je došlo do prvih udaraca i uhićenja. Unatoč reakciji policije, povorka se nije razišla, dapače, počela je rasti. Studentima su se putem priključili slučajni prolaznici, putnici u tramvajima i autobusima koji su se zaustavili u kolonama, ali i lokalno stanovništvo. Broj prisutnih narastao je na oko 55 000. Mnoštvo je svojim brojem steklo osjećaj sigurnosti, nešto što je godinama nedostajalo, a u zanosu je nestao i strah od fizičke opasnosti. Isto tako, bili su svjesni da ovakav neplanirani skup, koji je počeo dobivati novo značenje, ne može biti svrstan pod zapadnjačku manipulaciju, što je vlast često znala tako prikazivati.⁸¹

Podsjetnici na neka prošla vremena, poput doba njemačko-austrijske dominacije u 19. stoljeću, kada su se gubili nacionalna obilježja i identitet, bili su vidljivi u Narodnom kazalištu⁸² i počeli buditi svijest o komunističkom životu u laži koji je Havel isticao u svom eseju „Moć nemoćnih“. Okupljena masa jasno je davala do znanja da ne žele nasilje i sukob, dok je s druge strane stajala policija naoružana do zuba. Glavani cilj sada je postao Václavski trg do kojeg je put bio blokiran, a prosvjednici su u znak otpora počeli pjevati himnu „Kde domov můj“ (Gdje je moj dom). Iziritirana situacijom, policija je počela sa brutalnosti, premlaćivala je okupljene koji su dizali ruke i ponavljali da ne žele nasilje i ne posjeduju oružje.⁸³ Kazalište u četvrti Vinohrady, ali i neka druga, počeli su širiti vijest o situaciji u gradu, a o svemu su svjedočili studenti Praškog konzervatorija koji su izbjegli premlaćivanje, a bili u kontaktu sa kazališnim društvom u Pragu. Ipak, većina građana i studenata nije znala za pravo stanje stvari sve do idućeg dana, kada su strane televizijske postaje počele izvještavati o događajima u Pragu, dok su čehoslovačke stanice iste događaje opisivale kao demonstracije koje remete mir.⁸⁴

4.4. Lažna vijest

Drugi dan, nakon izbijanja onog što će ostati upamćeno kao Baršunasta revolucija zbog svog inicijalnog mirnog karaktera, u zapadnim medijima proširila se vijest da je ubijen student matematike Martin Šmíd. Vijest je pokrenuo Havelov disidentski kolega, Petr Uhl. Kako su okolnosti koje su dovele do širenja ove informacije i danas ostale nerazjašnjene, vjeruje se da su Uhla kontaktirala dva agenta tajne policije i dala mu lažne informacije o smrti studenta, a

⁸¹ Wheaton, 2018., 42-43.

⁸² Wheaton, 2018., 44.

⁸³ Wheaton, 2018., 46.

⁸⁴ Wheaton, 2018., 49-50.

on je u to vrijeme bio urednik disidentskih novina, koje su slale informacije na Zapad. Nije u potpunosti sigurno je li Uhl bio neoprezan ili je agent imao želju potpiriti već dovoljno napetu situaciju. Što god da je bio pravi uzrok, ishod je bio isti. Tisuće istomišljenika, koji su se prethodnog dana okupili u Pragu, ovu vijest primili su kao očito ponavljanje prošlosti. Smrt Martina Šmída bila je podsjetnik na jednako tragičnu smrt Jana Opletala pedeset godina ranije i to je bila potvrda da je trenutni komunistički sustav jednako totalitaran, netolerantan i nasilan poput nacističkog.⁸⁵ Ipak, plasiranje ove vijesti bilo je argument države da uhiti disidenta Uhla kao širitelja klevete. Isto tako, vlast je prikazivala ovaj čin kao prekretnicu kojom je disidentska opozicija preuzela vodeću ulogu demonstracija.⁸⁶ Unatoč pokušaju Državne agencije za sigurnost (StB) da uplaši studente prikupljajući njihove podatke i dajući im do znanja da bi mogli biti izbačeni s fakulteta, društveno protjerani ili završiti u zatvoru, okupljena opozicija nije odstupala od svog nauma, a bilo je jasno da u ovom slučaju ni policija nije imala u potpunosti jasne upute što činiti. Daljnja cenzura bila je vidljiva i u partijskim novinama „Rudé právo“ gdje žrtve nisu bile spominjane, već samo remećenje javnog reda i mira.⁸⁷ Kasnije je priznato da je vijest bila lažna, ali je ona bila dovoljna da izazove burnu reakciju mnoštva studenata. Sljedeća dva dana studenti su okupirali sveučilišta i zadobili podršku ostatka stanovništva, koje je sad bilo ujedinjeno u protestiranju.⁸⁸

4.5. Gdje je Havel?

Idejni začetnik borbe za istinu, Václav Havel, zadnjih desetak godina klonio se javnih istupa i bio česta meta policijskog nadzora, ali to ga nije spriječilo da aktivno sudjeluje u kazališnom stvaralaštvu. Kako je u očima vlasti upravo on bio vodeći disident te bio smatran dugogodišnjim neprijateljem sustava, Havel je u okolnostima započete revolucije morao brinuti o svojoj sigurnosti. Naviku da svugdje hoda sam, pa tako i nakon političkih sastanaka, zamjerao mu je prijatelj John Bok, koji ga je u konačnici uspio uvjeriti da mu je potrebna zaštita te angažirao privatnu sigurnosnu skupinu od tridesetorice članova. Glavna dužnost ove skupine bila je štititi Havela i djelovati u tajnosti kao sila suprotstavljena službenom StB-u.⁸⁹ Čuvari koje je Bok okupio bili su ljudi koji su se bavili borilačkim vještinama, sportaši sa studija

⁸⁵ Keane, 2012., 311.

⁸⁶ Wheaton, 2018., 50.

⁸⁷ Wheaton, 2018., 50.

⁸⁸ Judt, *Poslije rata 2 - Povijest Europe od 1945. godine*, 2022., 211.

⁸⁹ Keane, 2012., 312.

kineziologije i studenti koji su znali karate. Bok ih je također instruirao da ne upotrebljavaju oružje.⁹⁰ Njihov glavni zadatak bio je prevoziti Havela, prikrivati njegovo kretanje, spriječiti njegovo privođenje, ali i pobrinuti se da svugdje dođe na vrijeme. Havelova uloga sada je postala ključna u organizaciji skupina i pojedinaca koji su bili ujedinjeni u svojoj želji da se suprotstave komunističkom represivnom sustavu.⁹¹

4.6. Veliki povratak

Kako je politički vrh želio utišati revolt, kazališta su bila zatvorena jer je najburnija reakcija proizlazila od njihovih članova. Kao čin otpora, kazalište je ušlo u štrajk, ali na način da čini suprotno dozvoljenom. Dakle, kazališta nisu bila zatvorena, već su ostala otvorena; predstave su se zamijenile javnim raspravama; prostor kazališta postao je dom političkim sastancima. Iako su glumci bili privođeni i ispitivani, sveopće zajedništvo natjeralo je policiju i ostale represivne aparate da odustanu od zatvaranja kazališta. Sada su ujedinjeni u opoziciji sustavu bili umjetnici svih struka, duh nacije; studenti koji su bili budućnost nacije i disidenti koji su bili savjest nacije, pozivali na povratak slobodnoj individualnosti, ono što je Havel u svojim djelom 1978. želio potaknuti u ljudima.⁹² Po svom povratku u grad, Havel se smjestio upravo u kazalištu.⁹³

Prekretnica cijeloj situaciji dogodila se 19. studenog, kada je Havel uz svoj uski krug, povezan još od Povelje 77, osnovao Građanski forum (*Občanské Fórum*). Paralelno se u Bratislavi osnovala Javnost protiv nasilja (PAV). Narod je u Havelu konačno mogao prstom pokazati svog predvodnika promjene. Građanski forum tražio je ostavke vrhovnih članova Centralnog komiteta KSČ, uključujući Husaka i Jakeša, tražio je istragu intervencije Varšavskog pakta u doba Praškog proljeća. Isto tako, Građanski forum tražio je otpuštanje svih zatvorenih opozicijskih sugrađana još u doba Praškog proljeća, ali i recentno zatvorene.⁹⁴ Kao što je vidljivo i iz naziva, Građanski forum nije bila politička stranka, to je bila organizacija koja je željela ujediniti sve članove društva radi rasprave o budućnosti njihove zemlje.⁹⁵ Komunistička partija suzdržala se od uklanjanja Havela i njegovih sljedbenika jer je uvidjela da posljednja dva dana od kad je počela revolucija ne uspijeva u svojim naumima, a otpor sve

⁹⁰ Willoughby, 2023.

⁹¹ Keane, 2012., 312.

⁹² Oslzlý, 1990., 104-105.

⁹³ Judt, *Poslije rata 2 - Povijest Europe od 1945. godine*, 2022., 211.

⁹⁴ Cottrel, 2004., 115-116.

⁹⁵ Wheaton, 2018., 56.

više jača. Izuzetak reakcije vlasti Havelu je zapravo bio vjetar u leđa, a uz njega je bila skupina osobnih tjelohranitelja Johna Boka. Građanski forum postajao je sve organiziraniji, pratio stanje s terena i planirao strategije.⁹⁶

Od početka revolucije 17. studenog, unutar tjedan dana svrgnuto je neostaljinističko vodstvo komunističke partije, cjelokupni Prezidij predvođen Milošom Jakešom podnio je kolektivnu ostavku, a njihovi nasljednici isto tako nisu zadobili povjerenje građana jer se sve odvijalo prebrzo. Havelov Građanski forum počeo je kao debatni klub koji se uskoro pretvorio u građansku inicijativu, a u konačnici je postao buduća vlada.⁹⁷ Dana 20. studenog, pretežno školarci i studenti na Václavskom trgu održali su antirežimski prosvjed, a naglasak je bio na ukidanju cenzure. Prolazeći trgom zaustavili su se kod uredništva novina *Práce* i *Svobodné slovo*. Kako su novine *Svobodné slovo* plasirale istinite vijesti, prosvjednici su uzvikivali „Mi smo s vama“, „Pišite istinu“ i slično, dok su novinama *Práce*, koje su izvještavale u skladu sa aktualnom cenzurom, vikali „Ne lažite nam“, „*Práce* laže“ i druge.⁹⁸

Situacija koja je tresla Prag zainteresirala je medije iz cijeloga svijeta i svi su željeli znati koji su daljnji planovi djelovanja Havela i njegovih pristalica. Valja podsjetiti da je Havel uživao ugled i na Zapadu pa interes i podrška strane javnosti ne čudi. Petog dana revolucije, 22. studenog, Havel je planski organizirao konferenciju za novinare. Na njoj je govorio o proteklih dvadeset godina života u posttotalitarnoj represiji, životu u laži, o čemu je pisao i u eseju „Moć nemoćnih“, samo što ovaj puta nije strahovao od sankcija jer je imao podršku većine, koja je laži plasirane u medijima sada jasno vidjela. Na konferenciji je izložio plan Građanskog foruma da svrgne aktualnu vladavinu laži, korupcije i represije te ju zamijeni pluralističkom demokracijom. Primjer intenziteta vladajuće cenzure bio je prikazan i u Havelovoj izjavi, koja je bila upućena jednoj novinarki, da njegove izjave i ovako neće izaći u čehoslovačkom tisku.⁹⁹ Idućih dana, nakon dvadeset godina izbjivanja iz javnosti, na scenu se vratio Aleksandar Dubček. Najveći skup dogodio se 26. studenog na praškom stadionu Letná. Prisustvovalo je više od 5% stanovništva republike, između 750 000 i 800 000 ljudi. Paralelno se odvijao i prosvjed u Bratislavi, u znatno manjem broju, ali sa istim ciljevima, a to su ukidanje 4. članka Ustava koji KSČ daje vodeću ulogu u državi, podrška štrajku te slobodni izbori. Havel je želio pokazati kako je moguće uspostaviti dijalog, zbog čega je pozvao komunističkog premijera Ladislava Adamca da mu se pridruži na podiju i obrati mnoštvu. Unatoč miješanim

⁹⁶ Keane, 2012., 314.

⁹⁷ Judt, *Poslije rata 2 - Povijest Europe od 1945. godine*, 2022., 211.

⁹⁸ Wheaton, 2018., 64.

⁹⁹ Keane, 2012., 317.

reakcijama publike, izostavljanje riječi „drug“ u obraćanju naišlo je na odobravanje. Međutim, Adamcova osuda policijske brutalnosti samo nekoliko dana ranije izostala je. S najvećim oduševljenjem dočekan je Dubček, koji se istaknuo još 1968. u svojoj borbi protiv Brežnjeva, kojom je htio očuvati barem neke nacionalne slobode. Bio je utjelovljeni primjer što se događa sa svima koji se na ikakav način suprotstave partiji, ali je i bio spona između Slovaka i Čeha.¹⁰⁰

5. Početak novog poretka

5.1. Smjena vlasti

Građanski forum nakon tjedan dana shvatio je da predvodi revoluciju. Mnoštvo se okupilo oko Havela koji je za njih bio put prema slobodi. Od građanske inicijative, Građanski forum za svoje sljedbenike postao je buduća vlast. Kako bi se to shvaćanje moglo realizirati, a ne ostati neostvareni san, bio je potreban program. Povjesničar Petr Pithart predvodio je skupinu koja je sastavila „Program načela Građanskoga foruma“. Program je tražio Vladavinu prava; Slobodne izbore; Socijalnu pravdu; Čist okoliš; Obrazovan narod; Napredak; Povratak u Europu.¹⁰¹ Na zaostalost Čehoslovačke u usporedbi sa ostatkom Europe po pitanju čistoće okoliša ukazao je ekonomist Miloš Zeman. Istaknuo je da Čehoslovačka ima najvišu razinu zagađenja u Europi i drugu najvišu stopu smrtnosti.¹⁰² Dana 29. studenog iz čehoslovačkog ustava izbačen je 4. članak koji je KSČ osiguravao vodeću ulogu. Nedugo nakon toga rasformirani su partijski organi unutar tvornica, firmi i drugih radnih mjesta. Napušteno je i učenje marksizma i lenjinizma kao službene ideologije na kojoj se gradi politički i kulturni život. Novost je bila i ta da se rasprava o ukidanju spornog članka prenosila uživo na televiziji pa je javnost konačno bila upućena u donošenje promjene koju su željeli.¹⁰³ Aktualna Adamcova vlada, želeći održati barem neku moć, predložila je stvaranje nove koalicijske vlade do 3. prosinca, koja bi uključivala predstavnike građanskih inicijativa, ali i nezavisne predstavnike. Inicijalni program takve vlade uključivao je slobodne izbore, građanske slobode

¹⁰⁰ Wheaton, 2018., 88-90.

¹⁰¹ Judt, *Poslije rata 2 - Povijest Europe od 1945. godine*, 2022., 212.

¹⁰² Wheaton, 2018., 92.

¹⁰³ Wheaton, 2018., 98.

i uklanjanje političkog utjecaja na radnim mjestima.¹⁰⁴ Slabljenje komunističke moći bilo je najvidljivije u prvom tjednu prosinca kada je do 7. dana u mjesecu 25 000 članova partije podnijelo ostavku. Odlučeno je i da više nema potrebe za StB-om, a policija je oružje počela predavati vojarnama.¹⁰⁵ Novu vladu, koja je prisegu dala 10. prosinca pred predsjednikom Husákom, po prvi puta nakon 1948. godine sačinjavali su nekomunisti: Jiří Dienstbier iz *Povelje 77*, na poziciji ministra vanjskih poslova; Ján Čarnogurský, na poziciji zamjenika premijera; Miroslav Kusý iz Građanskog foruma, na poziciji ministra informiranja; Václav Klaus postao je ministar financija. Husák je nakon tog događaja podnio ostavku.¹⁰⁶ Istog dana, Jiří Bartoška nominirao je Václava Havela, u ime Građanskog foruma, za predsjedničkog kandidata.¹⁰⁷ Kako se Aleksandar Dubček ponovno pojavio, Havel je bio svjestan da bi mu on mogao biti konkurencija u dobivanju izbora. Također, Havel je bio svjestan da Dubček i dalje ima pristaše iz prošlih vremena, koji su potencijalno mogli svoj glas dati upravo Dubčeku jer Havel je ipak bio disident koji je tek u posljednjih nekoliko godina postao istaknuta ličnost. Isto tako, Dubček, koji je bio Slovak, činio se i logičnijim izborom jer bi bio pokazatelj jedinstva Slovaka i Čeha. Nadalje, bio je prihvatljivija opcija za okorjele komunističke zastupnike koji su samo htjeli spriječiti daljnje širenje antikomunizma.¹⁰⁸

Unatoč svim okolnostima koje su ukazivale na Dubčekovu popularnost, u njegovim javnim nastupima postalo je jasno da on i dalje želi reformirati komunistički sustav, a ne ga napustiti, a stil obraćanja javnosti također je upućivao na prošla vremena. Sve to odbilo je donedavne mu pristaše.¹⁰⁹ Havel, s druge strane, je bio jasan u svojoj ideji da je došao kraj komunizmu u Čehoslovačkoj i da je vrijeme za novu demokratsku republiku. U svojim javnim nastupima bio je ustrajan da će prihvatiti ulogu predsjednika samo pod uvjetom da na toj funkciji ostane privremeno do održavanja prvih slobodnih izbora.¹¹⁰ Havel je bio svjestan da njegovo prihvaćanje kandidature može značiti možda jedinu priliku izlaska države iz komunističkog sustava.¹¹¹ Osim uvjeta da kao predsjednik bude odabran od slobodno izabrane Savezne skupštine, kao drugi uvjet zahtijevao je da uz njega, na bilo kojoj funkciji, bude Aleksandar Dubček. Naravno, nije sve bilo prepušteno slučaju. Havel je usko surađivao sa novoizabranim premijerom Mariánom Čalfom, koji je bio zadužen da Havelova kandidatura

¹⁰⁴ Wheaton, 2018., 100.

¹⁰⁵ Wheaton, 2018., 106.

¹⁰⁶ Judt, *Poslije rata 2 - Povijest Europe od 1945. godine*, 2022., 212.

¹⁰⁷ Keane, 2012., 329.

¹⁰⁸ Keane, 2012., 332.

¹⁰⁹ Judt, *Poslije rata 2 - Povijest Europe od 1945. godine*, 2022., 213.

¹¹⁰ Keane, 2012., 334.

¹¹¹ Judt, *Poslije rata 2 - Povijest Europe od 1945. godine*, 2022., 213.

bude konačan odabir skupštine.¹¹² Dana 29. prosinca 1989., Václav Havel jednoglasno je izabran za predsjednika Čehoslovačke Socijalističke Republike. Njegov cilj svrgavanja Komunističke partije s vlasti bio je ispunjen, čak štoviše, KSČ ispričala se Česima i Slovacima za sve učinjene nepravde i pogreške. Komunizam je idućih tjedana doslovno padao u vidu partijskih iskaznica koje su bivši članovi bacali na pod, a umjetnička djela komunističkih heroja bila su izbacivana iz galerija. Posttotalitarni sustav temeljen na laži, protiv kojeg se Havel svih godina čvrsto borio, konačno je doživio svoj kraj.¹¹³

5.2. Havelova ostavština

Havel je svoju viziju slobodne države nastavio realizirati i u nadolazećim danima pa je tako početkom nove godine, prvoga siječnja 1990., amnestirao 16 000 bivših političkih zatvorenika, a idući dan je raspustio i političku policiju. Time je stvorio temelje novoj, demokratskoj, slobodnoj državi. Havel je svakako ostao pojedinac urezan u memoriji povijesti zbog specifičnosti da se taktika Građanskog foruma, kojem je bio utemeljitelj, formirala i u njegovoj odsutnosti. On je osluškivao i usmjeravao nesigurno društvo, koje je u njemu pronašlo snagu, steklo vjeru za boljom, slobodnom budućnosti, ali prije svega bio jedan od njih i u tome je bila njegova najveća moć, a svakako mu je pomogla i apolitičnost. Bio je primjer kako od svojih uvjerenja ne treba odstupati, makar i pod cijenu zatvora, prismotre i protjerivanja.¹¹⁴ Havel je dokazao istinitost riječi koje je zapisao prvi predsjednik Čehoslovačke Republike, Tomáš Garrigue Masaryk: „Duh može biti ugnjetavan, ali ne trajno; ukoliko misli, ukoliko sudi i stvara, neizbježno će preskočiti ograde koje mu postavlja kakva god despocija. Svaka nasilna vlast je tek prepreka koja će prije ili poslije biti uklonjena; bilo kakva reakcija, bilo kakvo spuštanje na demagogiju i fanatizam nije drugo doli epizoda poslije koje će se- uz nepotrebne gubitke, po cijenu krvi i dragocjenoga vremena- vratiti sloboda ljudskih duša.“¹¹⁵

¹¹² Keane, 2012., 334.

¹¹³ Wheaton, 2018., 110.

¹¹⁴ Judt, *Poslije rata 2 - Povijest Europe od 1945. godine*, 2022., 214.

¹¹⁵ Rada i dr., 2014., 697.

6. Zaključak

Nakon Staljinove smrti 1953. europski Istočni blok doživio je niz promjena. U nekim državama one su bile nagle, u drugima, poput Čehoslovačke, proces je trajao desetljećima. Kako se KSČ nije htjela odreći privilegiranog položaja, drastične promjene nisu bile opcija. Pokušaj reforme strogog komunističkog centraliziranog sustava pokušao je provesti Aleksandar Dubček, koji je želio donekle liberalizirati sustav i ukinuti cenzuru koja je bila na snazi. Njegova politika „socijalizam s ljudskim licem“ započela je Praško proljeće, koje je 1968. godine naglo ugušeno intervencijom Varšavskog pakta. Razdoblje koje je uslijedilo bilo je obilježeno protjerivanjem i zatvaranjem svih političkih neprijatelja, ali to nije spriječilo djelovanje Václava Havela, koji je stekao publiku i na Zapadu. U svom djelu „Moć nemoćnih“ kritizirao je posttotalitarni sustav, ali i društvo koje ga sačinjava i svojom pasivnosti nastavlja živjeti u laži, služeći sustavu. Ovo djelo pri samom kraju donosi poziv čitateljima da povrate svoju individualnost i život u istini. Nekoliko godina kasnije, 1989. godine, studenti su započeli mirnu povorku u znak sjećanja na Jana Opletala, studenta ubijenog prije pedeset godina. Povorka je uskoro prerasla u protest, koji je policija nastojala otkloniti, ali u tome nije uspjela. Studentima su se priključili, umjetnici i intelektualci, a broj istomišljenika da je vrijeme za promjenu svakim je danom rastao. Kao ključni akter Baršunaste revolucije, kako je bila nazvana, istaknuo se Václav Havel. Kroz svoje istupe u medijima, njegova popularnost je rasla i tako postao predvodnik revolucije.

Svoju viziju za slobodnom državom nije napustio čak ni kada ga je sustav uklanjao iz javnosti, a tu hrabrost prepoznali su njegovi sugrađani, koji su sada odlučili stati u njegovu obranu. Oformljen je Građanski forum, isprva građanska inicijativa, koja je na kraju postala privremena vlada, a Havel je bio na čelu. U konačnici je komunistički vrh podnio ostavke, obilježja komunizma napuštala su se, a uz Havela se na političku scenu vratio Aleksandar Dubček. Zajedno su stvorili temelje nove, demokratske i slobodne države. Havel je postao prvi predsjednik, a Dubček je postao premijer.

Može se zaključiti da je zbog svog čvrstog stava i hrabrosti Václav Havel uspio realizirati ono čemu se stanovništvo nadalo još od šezdesetih godina, slobodu. Teze koje je iznio u kapitalnom djelu njegovog stvaralaštva „Moć nemoćnih“ pokazale su se istinitima. Buđenje individualnosti i ujedinjenje pojedinaca, koje je Havel predvodio osamdesetih, omogućili su borbu za život u istini, koji se vratio 1989, a pri dolasku do tog cilja revolucionari nisu koristili nasilje.

7. Sažetak

Čehoslovačka, dugogodišnja članica Sovjetskog Saveza, provodila je represiju, cenzuru, centralizirano gospodarstvo te su izostajale građanske slobode. Stanje u državi uvelike je ovisilo o vodstvu Komunističke partije Čehoslovačke. Šezdesetih godina 20. stoljeća, dolaskom Aleksandra Dubčeka na čelo Komunističke Partije Čehoslovačke, vizionara liberalnije politike, “socijalizma s ljudskim licem”, došlo je do želje za promjenom. Praško proljeće bilo je pokušaj reforme komunističkog sustava, ali ga je Sovjetski Savez protumačio kao prijetnju i pokušaj odmicanja od centralizirane vlasti i zato je 1968. Varšavski pakt nasilno intervenirao i ugušio pokušaj demokratizacije društva. Daljnji Otpor u društvu bio je vidljiv kroz djelovanje intelektualaca, poput Václava Havela, istaknutog disidenta, koji je u djelu “Moć nemoćnih” deset godina nakon gušenja Praškog proljeća kritizirao represivni sustav, koji društvo tjera da živi u laži. U svom djelu, nije se suzdržavao otvoreno pozvati čitatelja da se bori za svoju slobodu i istinu. Zbog toga je nekoliko puta završio u zatvoru. Ipak, njegovo djelo probudio je želju za promjenom te je do ponovne promjene ozračja u Čehoslovačkoj došlo krajem osamdesetih godina, kada je izbila Baršunasta revolucija. Studenti i umjetnici 17. studenoga 1989. započeli su mirni skup povodom pedesete obljetnice smrti Jana Opletala, žrtve nacističke okupacije. Skup je zbog policijskog nasilja prerastao u revolucionarni prosvjed koji je ujedinio čitavo stanovništvo, a glavna karakteristika prosvjeda bila je mirna demonstracija. Kao ključna figura istaknuo se Václav Havel, jedan od organizatora Građanskog foruma, organizacije koja je od koordiniranja prosvjeda prerasla u buduću vladu. Ujedinjena javnost mirnim pritiskom natjerala je vladajuće komuniste da odstupe s vlasti, a 29. prosinca 1989. Baršunasta revolucija postigla je svoj cilj. Komunizam je ukinut, a Václav Havel proglašen je novim predsjednikom Republike. Nenasilna borba omogućila je dugo željenu demokraciju i slobodu naroda.

Ključne riječi: komunizam, Aleksandar Dubček, Socijalizam s ljudskim licem, Praško proljeće, Jan Palach, Václav Havel, Moć nemoćnih, disidentstvo, Baršunasta revolucija, Građanski forum

BIBLIOGRAFIJA

- Bischof, Günter, et al. *The Prague Spring and the Warsaw Pact Invasion of Czechoslovakia in 1968*. Lexington Books. 2010.
- Cottrel, Robert C. *The Czech Republic : the Velvet Revolution*. Philadelphia: Chelsea House. 2004.
- Havel, Václav. *The Power of the Powerless*. preveo Paul Wilson. London: Vintage. 2018.
- Judt, Tony. *Poslije rata 1 i 2 - Povijest Europe od 1945. godine*. preveo Petar Vujačić. Zagreb: VBZ. 2022.
- Keane, John. *Václav Havel: A Political Tragedy in Six Acts*. London: Bloomsbury Publishing, 2012.
- Oslzlý, Petr. "On Stage with the Velvet Revolution." *TDR* (1988-) 34, no. 3 (1990): 97–108. <https://doi.org/10.2307/1146074>. Pristupljeno: 29.7.2024.
- Pontuso, James F. *Vaclav Havel - Civic Responsibility in Postmodern Age*. SAD: Rowman & Littlefield, 2004.
- Rada, Ivan i dr. *Povijest Češke*. Zagreb: Sandorf. 2014.
- Shepherd, Robin H. E. *The Czech Republic: the Velvet Revolution*. New York: Palgrave Macmillan. 2000.
- Snyder, Timothy. Introduction u *The Power of the Powerless*. preveo Paul Wilson. London: Vintage. 2018.
- Stoneman, Anna J. "Socialism With a Human Face: The Leadership and Legacy of the Prague Spring." *The History Teacher* 49, no. 1 (2015): 103–25. <http://www.jstor.org/stable/24810503>. Pristupljeno: 22.7.2024.
- Tůma, Oldřich. "The Second Consolidation of the Communist Regime and the Descent into Collapse (1972–1989)." u *A History of the Czech Lands*. Prag: Charles University. 2018.
- Wheaton, Bernard. i Zdeněk Kavan. *The Velvet Revolution: Czechoslovakia, 1988-1991*. New York: Routledge. 2018.
- Williams, Kieran. *The Prague Spring and its Aftermath: Czechoslovak Politics, 1968-1970*. SAD: Cambridge University Press. 1997.
- Willoughby, Ian. "John Bok: Eternal Rebel Who Was Havel's Handyman Then Security Chief." Radio Prague International, July 31, 2023. <https://english.radio.cz/john-bok-eternal-rebel-who-was-havels-handyman-then-security-chief-8789928>.